

Рецензія
на монографію
Потапенко Я. О. Дослідження тілесності в соціогуманітарних студіях
кінця ХІХ – початку ХХІ ст. : становлення наукових напрямків та
концепцій

В контексті інтенсивних гносеологічних та епістемологічних змін, що відбуваються в сучасній історичній науці, одним із першочергових завдань стає дослідження “інтелектуальної історії”, історії ідей та базових категорій гуманітарного пізнання. До подібних категорій відноситься й “тілесність” – фундаментальне поняття соціогуманітаристики другої половини ХХ ст. У роботі Я. Потапенка переконливо показано, яким чином соматична аналітика вплинула на генезу філософії, соціології, історії, культурної антропології та культурології. Автору вдалося простежити історичну специфіку епістемологічного процесу наукового осмислення головних соціокультурних сенсів людської тілесності в руслі становлення західної гуманітаристики пізньомодерного та постмодерного періодів її розвитку.

У вступі Я. Потапенко зазначає, що стрімка інтеграція категорії “тілесність” до когнітивного апарату філософії, соціології, антропології пояснюється впливом семіотики, дискурс-аналізу, феміністичних студій та праць видатного інтелектуала сучасності – Мішеля Фуко. Ретельний аналіз будь-якого політичного, соціального або економічного феноменів потребує розуміння як загально-цивілізаційного, так і конкретного соціокультурного контекстів, осмислення яких, у свою чергу, передбачає належну орієнтацію в лінгвістично-понятійному контексті епохи, культури або нації. Саме тому для історії науки таким важливим є виявлення етапів становлення ключових для сучасного наукового дискурсу концептів і понять (серед яких категорія “тілесності” посідає доволі вагоме місце).

Величезний масив джерельного матеріалу, зібраного автором, чітко структуровано й логічно впорядковано у відповідності до задекларованих дослідницьких завдань. У першому розділі монографії Я. Потапенко детально висвітлює історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади

дослідження, детально зупиняючись на великій кількості найрізноманітніших підходів до розуміння концепту “тілесність”, презентованих філософами, культурологами, соціологами, представниками гуманітарно зорієнтованих міждисциплінарних напрямків.

Другий розділ репрезентованої праці присвячений ґрунтовному аналізу історичних особливостей осмислення тілесності у філософії кінця ХІХ – початку ХХ ст. “Відкриття” людського тіла як фундаментальної онтологічної та екзистенційної категорії в інтелектуальному просторі Заходу автор пов’язує з “панфізіологізмом” Ф. Ніцше та “пансексуалізмом” З. Фрейда. Концептуалізація тілесності, на думку дослідника, відбулася дещо пізніше – в роботах засновників феноменології Е. Гуссерля й М. Мерло-Понті. Поетапно простеживши з науково-історичної перспективи специфіку підходів до соматичної проблематики в працях чільних представників філософської антропології та екзистенціалізму (М. Шелера, Г. Плеснера, А. Гелена, Ж.-П. Сартра), Я. Потапенко прийшов до висновку про постмодернізм (в хронологічному відношенні останній “великий” напрямок західного мислення) як “тілоцентрично” зорієнтовану стратегію філософування.

У третьому розділі монографії йдеться про причини й особливості “повороту до тіла” в царині історичного пізнання, аналізуються праці М. Блока, Е. Канторовіча й Р. Гізея, котрі переконливо продемонстрували важливість тілесних образів та метафор для обґрунтування й легітимізації королівської влади в добу середньовіччя. Простеживши, яким чином питання, пов’язані з тілесністю індивіда, досліджувалися в історичній антропології та історії повсякденності, автор значну увагу приділив виявленню соматичних аспектів соціокультурного буття через призму вивчення сексуальних практик і уявлень в історичній науці ХХ – початку ХХІ ст. Значний інтерес представляє авторське бачення гносеологічного процесу становлення “історії тіла” як комплексного міждисциплінарного напрямку історіографії в контексті утвердження “постгуманітарної” парадигми в сучасній соціогуманітаристиці.

“Поворот до тіла” в соціології, потужний стимул якому надали публікації М. Мосса, Н. Еліаса, теоретиків Франкфуртської школи, розглядається Я. Потапенком у четвертому розділі роботи. Ключовими темами розділу є проблематизація тілесності в руслі дослідження базових сюжетів соціальної теорії постновочасного періоду; виявлення специфіки соматичної аналітики через призму “соціології сексуальності”, “соціології тіла” та вивчення стратегій “медикалізації” й соціальної детермінованості поведінки індивіда.

П’ятий розділ присвячений рецепції соціокультурних аспектів соматичного буття в культурній антропології та культурології, в той час як у шостому (заключному) розділі роботи автор з’ясовує, яким чином тіло людини репрезентується і потрактовується в інтелектуальному просторі цілого ряду нових міждисциплінарних напрямків: “жіночих студій”, “візуальних досліджень”, “трансгуманізму”, “біополітики” й “інтегрального підходу”.

До незаперечних переваг монографії слід віднести запропоновану Я. Потапенком оригінальну концепцію становлення та зміни наукових парадигм осмислення тілесності в західній соціогуманітаристиці кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також авторську періодизацію цього гносеологічного процесу (попри те, що окремі висновки можуть викликати дискусію в середовищі істориків науки).

В цілому робота справляє позитивне враження як у плані змістовного наповнення, так і в сенсі стилістичного оформлення. Автору цілком вдалося виконати дослідницькі завдання, творчо й самостійно опрацювавши солідний пласт наукової літератури, в якій представлені важливі аспекти соматичної тематики.

Мусимо констатувати, що певного суб’єктивізму в оцінках окремих постатей та наукових напрямків уникнути Я. Потапенку не вдалося, – проте, з іншого боку, слід також зауважити: історик-інтелектуал ніколи не в змозі цілковито позбутися вказаного “тріха”. Тому хочеться побажати автору плідного продовження творчих пошуків, адже проблематика, ним

започаткована, містить ще багато “білих плям”, то ж виглядає дуже перспективною з точки зору історії науки та “історії ідей”.

Д-р іст. наук,
доц. кафедри історії та культури України
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”

Олексій Гончаренко

Дані про автора: Гончаренко Олексій Миколайович – доктор історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.